

TÜRK DERS KİTAPLARINDA GÖRÜNÜŞ NİÇİN YOK?

*Cemal YILDIZ**
*Mustafa S. KAÇALIN***

ÖZET

Zaman, görünüş ve kip işlevlerinin anlatımı Türkçede genelde yüklemle eklenen eklerle gösterilir. Sayısı oldukça fazla olan bu eklerin anlatımları da çoktur. Bu konuda pek az çalışma yapılmıştır. Makalede bir hâdisenin zaman akışıyla olan ilişkisini gösteren görünüş konusu ele alınmakta, değişik anlayışlardan hareketle bu konunun neden ders kitaplarında yer alması gerektiği tartışılmaktadır.

Anahtar kelimeler:

Görünüş, zaman, kip.

Giriş

Dilde iki tür kelime bulunur. Adlar ve eylemler. Ad deyince ayrıntı bir yana somut nesnelere, dolayısıyla yer (mekân) anlaşılır. Nesnelere konumları yani durumları vardır. Bir nesneyi anlamağa çalışırken onu gözümüzün önünde canlandırırız. O canlanırken içinde bulunduğu bir konumla, bir durumla canlanır. Bu durumlar ad durum ekleriyle dile getirilir. Eylemlere gelince: Bunlar da adların durgunluğuna ve durumluluğuna karşı değişkenliği ve akımlılığı gösterirler. Eylem deyince hareketler, akıp giden (zaman) anlaşılmalıdır. Eylemlerin akımları, yani hareketleri vardır. Bir değişmeği (iş, oluşu) anlamağa çalışırken onu gözümüzün önünde canlandırırız. O canlanırken içinde bulunduğu bir hızla, bir hareketle, bir yolla, kısaca bir zamanla canlanır. Bu akışlar eylem çekim ekleriyle dile getirilir. Tıpkı yeryüzündeki bir maddeyi yerin çekmesi gibi. Kısaca adlar dururlar, konumları vardır. Eylemler çekerler. Nesne, durmakla bile olsa bir hareketin içine çekilmiştir. Mekân ve zaman ya da madde ve hareket ilişkisi anlaşılırsa işin büyük bir kısmı çözümlenmiş olur. Zaman ile mekân birbirine öylesine bağlıdır ki ikisi bir kâğıdın iki yüzü gibidir. Şöyle düşünelim: Bir çocuk doğmuş olsun. O bir varlıktır, maddedir. Bu mad-

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı / cemalyildiz@yahoo.com

** Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi/mseckinkeskin@hotmail.com

denin yer işgal etmeğe başlaması bir zamanla başlar. Ona da sabah 5 olsun diyelim. Çocuk doğmuşsa ya 5'te doğmuştur ya da öyle bir madde hiç olmamıştır. Varlık, hareket (zaman)ledir. Hareketsizlik yokluktur. Hareket bir başka harekete dönüşünce kendisine bir zaman başlangıcı (kodu) almış olur. Varlık daha önce durmakla da bir hareket içerisindeydi. Bu bir ivme kazanma (ilk hareketi başlatma, buyurma) ya da bir eğri kazanma (ilk hareketi saptırma)dır. Bunu başlatan nedir? Bu soru dilbilimi konusunun dışında kalır. Nesnelere gördüğümüz için onların durumlarını algılamakta güçlük çekmeyiz. Ama eylemler. Onların algılanması akıp giden, görülmeyen zaman içerisinde olduğu için anlaşılması biraz güç olmaktadır. Böylece akan zaman ile zaman içerisindeki dilimlenme birbirine karışır. Yani her gün doğan 'gün' ile 'bugün' ayrı şeylerdir. Biri zaman ise öbürü süreçtir. Türkçede bunların ikisine de zaman denilmekte bir karışıklık yapılmaktadır.

İyi bir elma ile çürük, yarım, küçük, kırmızı elma arasında nasıl ayrımlar varsa yürümek, hızlı gitmek, koşmak arasında da ayrımlar vardır. Bunu anlamak pek güç değil. İç görünüş bakımından kekre ve tatlı elma ile iyi duygular beslemek ve kötü duygular beslemek de böyle. Ama bunlar nesnenin varlığından kaynaklanan özelliklerdir. Ya hareket sürecinden kaynaklananları anlıyor muyuz? Bir baklava ile bir şerbeti ele alalım. "Baklavaya şerbet dökülmüş." dersek, acaba bunu nasıl algılarız. Şerbet baklavaya dökülmüş de çekmiş midir. Sıcaklık ayarı yapılmadan dökülmüşse belki çekmemiştir. Böylece bize yansıması olumlu ya da olumsuz olabilir. İşin zamana yansıması (ortaya çıkması) ile bize yansıması (yararı) başka başka olabilir. Burada işin akışının sonucu ve kapsamı konusunda işi yapanın hâdiseye ilişkisinin anlaşılmasını gösteren ayrı bir (ek gibi) belirleyicinin olmaması anlaşılmayı güç duruma sokuyor. Bitmişlik ve bitmemişlik açısından bunu ele almak işte bu yazının konusu olmuştur. Bu, *süreçten* (bildirme) ve *kipten* (tasarlama ve bildirme) başka bir iştir. Bu yansımayı *görünüş* adıyla ele almak istiyoruz. *Görünüş* yapana yönelik bir sorundur, nesneye yönelik *kılınış* bu konunun dışındadır.

Farklı Görünüş Anlayışları

"Türkçede, bir temel tümcede zaman, görünüş ve kip işlevlerinin anlatımı genelde yüklemine ardına gelen eklerle gösterilir. Fiil çekim ekleri dediğimiz bu ekler, hem sayıca çok yüksektir hem de çok işlevlidirler. Bu ekleri birbirine çatarak elde edebileceğimiz biçimsel yapıların sayısı 30'u geçer. Bir ek ya da hep bir arada kullanılan iki ekin oluşturduğu bir ek

öbeği çeşitli işlevler taşıyabileceği gibi, bir işlevin çok ince ayrıntılarını değişik ekler kullanarak göstermek de mümkündür. Öte yandan, tek bir ekle kapanan bir fiilin ardına ol- getirip bu ol- fiilini de iki ekle daha donatabiliriz. Bu durumda, yüklem öbeği toplam üç ekten oluşan bir yapıya kavuşur ki, bu da fiil çekimleriyle aktarılacak zaman, görünüş ve kip işlevlerinin sayısını bir hayli arttırır (üç ekli kullanıma örnek: “Ayşe çoktan gel-miş ol-malı-ydı”). Genel nitelikli Türkçe dil bilgisi kitaplarında ise, görünüş üstünde hemen hemen hiç durulmaz, kip anlayışı ise yetersizdir, bütün ekler zaman anlatımı açısından değerlendirilir.¹ Türkçenin bu zengin özelliğini araştıran pek az çalışma yapılmıştır.² Görünüş kavramı, aslında zaman kavramıyla yakından ilgili olmakla birlikte gene de biraz farklı bir işlevdir.

Görünüş,³ kılınıştan⁴ farklı olarak bir hâdisenin zaman akışıyla olan ilişkisi bakımından geçiş biçimidir.⁵ Başka bir deyişle eyleme bağlı bir dil bilgisi sınıflandırmasıdır. Bu sınıflandırma hâdise akışının sonucu ve kapsamı konusunda bir kanı ve tasarı anlatır. Başka bir anlatımla “görünüş, bir hâdisenin süreye nasıl yayıldığını gösteriyor, ancak bunu yaparken konuşma ya da anlatı zamanı dediğimiz bir noktayı esas almıyor, genel olarak bir hâdisenin süre boyutuyla olan ilişkisini gösteriyor.”⁶

Görünüş yoluyla bir durum çeşitli biçimlerde gösterilebildiği için, dinleyiciye çok ince ayrıntı imkânları verir. “Görünüş birbirine karşıt durumda olan ve bütünleyici biçimde dağılan bitmiş ve bitmemiş görünüş elemanlarından oluşan ikili bir dizidir.”⁷ Nesnelik eylem anlamlarındaki başkalıkları gösteren kılınışa karşılık görünüş, bitmemiş olan durumu ya da bitmiş olan sonucu gösterir. Sürüp gidene ya da bitmiş olanı gösteren bu ikili karşıtlık, İslâv dillerinde, sözün gelişi Rusçada bütün zamanlarda

¹ Fatma Erkman, *Dile Genel Bir Bakış*, İstanbul 2000, s. 141.

² Görünüş alanında yapılmış en kapsamlı çalışma Johanson'un 1971'de yayımladığı *Aspekt im Türkischen* [=Türkçede Görünüş] adlı çalışmasıdır. Daha sonraki çalışmalar için bk. Ayhan Aksu-Koç, *Aspect and Modality in the Child's Acquisition of the Turkish Past Tense*, Berkeley 1978; F. Yavaş, *On the Meaning of Tense and Aspect Markers in Turkish*, Kansas 1980; Fatma Erkman-Akerson/ Şeyda Ozil, *Türkçe'de Nüteleme*, İstanbul 1998 ve Fatma Erkman-Akerson, *a.g.e.*, İstanbul 2000.

³ Almanca: *der Aspekt*.

⁴ Almanca: *die Aktionsart*.

⁵ *Linguistische Grundbegriffe*. 3. yeni bs., Kiel 1981, s. 20.

⁶ Fatma Erkman-Akerson/ Şeyda Ozil, *a.g.e.*, İstanbul 1998, s. 298.

⁷ Theodor Lewandowski, *Linguistisches Wörterbuch* [=Dilbilimi Sözlüğü, Heidelberg 1984, I, 93.

yapılanmış bir düzene sahiptir. Buna karşın çoğu dillerde görünüş farkını gösteren yalnızca birtakım biçimbirimler ve kalıplar vardır. Sözün gelişi İngilizcede görünüş farkı gelişen (İng. *-ing*, süregelen, süregiden) biçim⁸ {-mAktA} *he is reading - he reads*le gösterilmektedir. Almancada ise görünüşün düzenli bir biçimi yoktur. Bu dilde kelime türetme ekleri ve kimi kelimelerle yapılır. Sözün gelişi *gerade, immer, dauernd* vb. ya da eylemde anlatılan durumu göstermek için kimi cümle yapısı değişikliklerine gidilir. Sözün gelişi: *Er las das Buch* [=Kitabı okudu]. *Er las in dem Buch* [=Kitap okudu]. *Er las das Buch zu Ende* [=Kitabı sonuna dek okudu]. *Sie ist am Schreiben* [=Yazmakta]. *Sie hat geschrieben* [=Yazdı].⁹

Türkçede ise kimi zamanlar görünüş yönünden çok açık olmakla birlikte, kimi zamanlar için bunu söylemek mümkün değildir. Bir hâdisenin zamana yayılması başlıca iki biçimde gerçekleşebiliyor. Sözün gelişi “Dünya güneşin çevresinde döner” cümlesinde süre boyutu çok geniş bir dilimi kapsar, neredeyse kavrayabileceğimiz en geniş süre dilimini. Dolayısıyla söz konusu olan bizim için süregelen, yinelenen genelgeçer bir hâdisedir. Bu görünüş türüne “bitmezlik” diyoruz.¹⁰ Bitmezlik mutlaka bu kadar genelgeçer olmak zorunda değildir. Gündelik yaşantımızda da sık sık yinelenen küçük geçici hâdiseler de bitmezlik sınıfına girer. Söz gelişi “Ahmet sabahları kahvaltı yapar.”

Öbür yandan bazı hâdiseler süreye bu biçimde yayılmıyor, bir kezlik olabiliyor. Başlıyor, gerçekleşiyor ve bitiyor. Söz gelişi, “Ahmet kahvaltı yaptı, dışarı çıktı, arkadaşlarıyla buluştu.” Bu hâdiselerin hepsi birbirini sırayla izlemektedir, biri biter, öbürü başlar ve gerçekleşir. Süreye yayılma açısından kısa hâdiselerdir. Hepsinin belli bir sonu, yani bitişi vardır. Kısaca, Erkman-Akerson/Ozil'e göre görünüş işlevi “bitmezlik” ve “biterlik” olmak üzere iki sınıfa ayrılabilir.¹¹ “*Ali Hasan'ı görmüş.*” cümlesinde ‘görmüş’ eyleminde bize anlatılan iki durum vardır. Bunlardan birincisi hâdisenin daha önceden geçtiğini anlatıyor; ikincisi bu cümleyi söyleyen kişinin hâdiseyi bizzat yaşamadığını, bu kişinin üçüncü bir kişi olduğunu, hâdiseyi başka birinden duyduğunu gösteriyor. Burada bir üst dil durumu söz konusudur. {-mİş}, ekinin zaman gösterme işlevi dışında yerine getirmiş olduğu işlev (biterlik) bir görünüş durumudur. Ancak aynı durumu

⁸ İngilizce: *progressive form*.

⁹ Hadumad Bussmann, *Lexikon der Sprachwissenschaft* [=Dilbilimi Sözlüğü], Stuttgart 1983, s. 46.

¹⁰ Fatma Erkman-Akerson, *a.g.e.*, İstanbul 2000, s.146.

¹¹ Fatma Erkman-Akerson/ Şeyda Ozil, *a.g.e.*, İstanbul 1998, s.299.

kip olarak değerlendirenler vardır.¹² Kapsamlı şimdiki zaman *-yor* eki hem şimdiki hem de geniş zaman gösterdiği için kimi zarf kelimeleri kullanarak *-yor* eki ile de kimi görünüş farkları elde edilebilir. Sözün gelişi:

1. Ali şu anda kitap okuyor.
2. Ali çok kitap okuyor.

Kullanılan zarflar birinci cümlede işin şimdiki zamanda olduğunu ve belki sürekli bir iş olmadığını gösteriyor. İkinci cümlede geniş zamanda ve sürekli bir (tekrar) durum gösteriyor. Kısacası görünüş farkı bu durumda kullanılan zarflar yardımıyla elde ediliyor. Türkçe ile Almancada bu açıdan benzerlik vardır. Almancada birtakım yardımcı kelimelerle görünüş farkı sağlanabilir. Sözün gelişi:

1. *Ali liest jetzt* [=Ali şimdi okumakta].
2. *Ali liest immer* [=Ali her zaman okur]da olduğu gibi.

İngilizcede ise durum değişiktir.

1. *Ali is reading* [=Ali okumakta] ile
2. *Ali reads* [=Ali okuyor].

Arasındaki fark sürekli şimdiki zaman¹³ {-mAktA} ile şimdiki zaman¹⁴ {-yor} ayrımından kaynaklanmaktadır.¹⁵

Hem görünüş hem de kılınış, araştırmalarda her zaman tam bir kesinlikle birbirinden ayırt edilememiştir. Çünkü çoğu zaman bu iki terim konuşma dilinde birbirini kapsamaktadır. Bu yüzden bu iki terim hâlâ daha anlamdaş kavramlar olarak kullanılır.¹⁶

Yeni görünüş araştırmaları ise görünüş ile kılınış mümkün olduğunca kesin bir biçimde birbirinden ayırma çabasıdadır. Görünüş ve kılınış İslâv dilleri dışındaki kaynaklarda daha çok fark gözetilmeden kullanılmaktadır. Zaman, görünüş ve kılınış çoğu zaman bir bütün oluşur.¹⁷

¹² Harald Haarmann, *Die indirekte Erlebnisform als grammatische Kategorie* [=Dilbilgisi Sınıflandırması Olarak Dolaylı Anlatım Biçimi], Wiesbaden 1970, s. 45.

¹³ İngilizce: *present continuous tense*.

¹⁴ İngilizce: *present tense*.

¹⁵ Hadumad Bussmann, *a.g.e.*, s. 46.

¹⁶ Hadumad Bussmann, *a.g.e.*, s. 46.

¹⁷ Theodor Lewandowski, *a.g.e.*, s. 93.

Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*nde görünüş ile kılınış için yalnızca “görünüş” karşılığını kullanmıştır. Buna göre görünüş: “Eylemin anlattığı iş, oluş, edim” vb.'ni konuşucunun nasıl gördüğünü belirten dil bilgisi ulamıdır. Zaman ulamından ayrılan görünüş, eylemin bitmişliği, bitmemişliği, başlangıcı, gelişimi, sonucu, yinelenişi vb. bakımından ele alındığını vurgular.¹⁸

Johanson *Türkçede Görünüş (Aspekt im Türkischen)* adlı eserinde görünüşün tanımını yapmamakla birlikte bir dildeki görünüş sınıflandırmalarının öteki dillerdekilerle örtüşmeyebileceğini belirtir ve bir genelleme yapmanın sakıncalı olacağını dile getirir. Ancak gene de “bütün diller için geçerli olan ortak bir görünüş sınıflandırmasından söz etmek mümkündür” der. Ona göre zamana ve kipliğe gönderme yapmanın dışında kalan her türlü işlev görünüştür.¹⁹

Dilâçar'a göre Almandada *kipin*²⁰ zaman değil, görünüş gösterdiğini söyleyenler de vardır. Sözü gelişi: *Etwas wäre getan* [=Bir iş yapılırdı]. *Etwas würde getan* [=Bir iş yapılsaydı]. *Er lebe in Frieden* [=Barış içinde yaşaya] vb.²¹ Dilâçar, kılınış ile görünüş arasında bir fark görmemektedir. Özellikle Almanlar, daha çok İslâv dillerinde yaşayan *görünüşt*en söz ederken *görünüş*, bunun dışında ise *kılınış* kullanmaktadırlar.²² Dilâçar'a göre görünüş “*kipin* anlattığı kimselik (indî) düşünceyle karışmadan, eylem sürecinin, yani eylemin ve oluşun nesnelik (afakî) olarak nasıl geliştiğini, yapıldığını, tarzını anlatan bir dil bilgisi ulamıdır.”²³

Aksan'a göre yakın zamanlarda dil çalışmalarında yerleşen bir dil bilgisi türüdür. Kılınış kavramıyla yakınlığı yüzünden görünüş, onunla birlikte ele alınmış, karıştırılmıştır. Biraz daha açık bir tanım vermek gerekirse *görünüş* Aksan'a göre “Eylemin, çekimli biçimiyle anlattığı işin, kılınışın dışında, kişilik, kimselik bir anlatımı yansıtması”dır.²⁴ Eyleme böy-

¹⁸ Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1988, s. 111.

¹⁹ Lars Johanson, *Aspekt im Türkischen* [=Türkçede Görünüş], Uppsala 1971, s. 43.

²⁰ Almanca: *der Modus*.

²¹ Werner Bartsch, *Tempus, Modus, Aspekt* [=Zaman, Kip, Görünüş], Frankfurt a. M. 1980, s. 66.

²² Agop Dilâçar, “Gramer: tanımı, adı, kapsamı, türleri, yöntemi, eğitimdeki yeri ve tarihçesi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1971*, TDK yayınları, Ankara 1971 s. 109.

²³ Agop Dilâçar, *a.g.e.*, s. 110.

²⁴ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, TDK yayınları, Ankara 1980, II, 104.

lece, konuşunca yeni bir değer yüklenmiş olur. Aksan şu örnekleri vermektedir: “*Gidip çarşıdan meyva alacağım; getirip yıkayacağım; önünüze koyacağım; siz de yiyeceksiniz; yağma mı var?*” cümlesinde gelecek zaman çekimi olan *alacağım, yıkayacağım, yiyeceksiniz* gibi biçimler aslında gelecek zamanı yansıtmadığı gibi, olumlu biçimler de değildir; burada anlatılan *almayacağım, yıkamayacağım...* gibi olumsuzluk gösteren, söyleyenin bir işi yapmağı düşünmediğini, kabul etmediğini anlatan bir görünüşü yansıtır. Aynı durum, gördüğü düşü anlatan bir kimsenin şu sözlerinde de belirir: “*Otobüse binmişim; yanımda bir yabancı varmış; ona para veriyormuşum*” ya da “*Bir yolda yürüyorum; ayağım ağrıyor; tutup kaldırma oturuyorum*” gibi. Burada da çekimli eylemler, yansıttıkları zaman dışında, kimselik bir değerlendirmeyi ortaya koyarlar. “*Kışı getirdik.*” ya da bir hâdise anlatılırken kullanılan “*Anahtarı da kaybettim mi, kapıda kaldım mı?*” gibi, aslında soru içeren anlatım biçimleri aynı görünüş özelliği yüzünden değişik görev ve anlam yüklenmiştir.²⁵

Görünüşle karıştırılan *kılmış* kavramı Aksan'a göre “eylemlerin, anlatıtları devinme, oluş, iş ve oluşumun yansıttıkları zaman açısından ayrılıkları” olarak tanımlanabilir. Türkiye Türkçesinde eylemleri bu açıdan gözden geçirecek olursak bunlardan bir bölümünün kendiliğinden, bir başlama, bir bölümünün bir süreklilik, bir bölümünün ise bir bitirme, sona erme anlattığı göze çarpar. Söz gelişi *başlamak, tutuşmak, parlamak, dirilmek, canlanmak* gibi eylemler kendiliğinden, bir başlamağı dile getirir. Buna karşılık *alışmak, beklemek, nöbet tutmak, direnmek* gibi eylemler de bir süreklilik; *anlamak, ölmek, yıkılmak, kesmek, kazanmak* gibi eylemlerde de bir bitme söz konusudur.²⁶

Dilâçar²⁷ “Gördüm kaçıyordu, arkasından da koşanlar vardı” ile “kaçıyordu, ama bırakmadım” cümlelerinde *kaçıyordu* biçimlerinin görünüş bakımından ayırımına değinmekte, her ikisi de şimdiki zaman çekimi olduğu hâlde, ilkinde “gerçekleşmiş kaçma”, ötekinde ise “niyet durumunda kalmış kaçma”nın söz konusu olduğunu belirtmektedir.²⁸

Aşağıdaki örneklerde kimi kez günlük konuşmalarda olduğu gibi eylemlerin farklı bir anlam değeri taşıdıkları, değişik görünüşlü oldukları göze çarpmaktadır:

²⁵ Doğan Aksan, *a.g.e.*, s. 104.

²⁶ Doğan Aksan, *a.g.e.*, s. 104-105.

²⁷ Agop Dilâçar, *a.g.e.*, s. 164.

²⁸ Doğan Aksan, Neşe Atabay, İbrahim Kutluk, Sevgi Özel, *Sözcük Türleri*, TDK yayınları, Ankara 1983, s. 209.

“Genç kadın bütün bütün Ankara'yı şimdi başka türlü *görüyordu*.” Burada anlatılmak istenen, şimdiki zamanın hikâyesi olan “*görüyordu*” değil, “*görmektedir*” anlamındadır.²⁹

Erkman-Akerson/Ozil'e göre görünüş, sözü edilen hâdiselerin belirlenen zaman anlatımı içinde *tamamlanmış-bitmiş, başlamış-sürmekte, sürekli-yinelenmekte* vb. olması gibi özelliklerini gösterir.³⁰ Görünüş, hâdiselerin süre içindeki yayılımını gösterir ama, bu yayılımın konuşma ya da anlatı noktasına göre bir yere yerleştirilmesi, zaman işlevi aracılığıyla olur. Bitmezliğe gönderme yapan bir eylem geçmişte olabilir ya da şimdi sürebilir. “Ayşe eskiden erken kalkardı” cümlesinde fiil bitmezlik gösteriyor, ancak bu yineleme geçmişte yer almıştır (kalk-ar-dı). Görünüş işlevi zaman işleviyle aynı eklerle gösterilir. Türkçede {-r} ve bazen de {-yor} ekleri bitmezlik gösterir, {-DI}, {-MIŞ} ve {-yor} ekleri çoğu zaman biterlik gösterir. Bir hâdisenin biterlik/bitmezlik açısından gelecek zamana yerleşmesi daha karmaşıktır. Söz gelişi, gelecekte bitmezlik {-AcAk} ekinin bir zarfla desteklenmesi aracılığıyla sağlanır. “Ayşe *bundan sonra* okula otobüsle gidecek.” Bu cümleden Ayşe'nin gelecekte okula birçok kez otobüsle gideceği anlaşılmaktadır (bitmezlik); öbür yandan “Ayşe yarın saat beşte gelmiş olacak.” cümlesinde ise, gelecekte bir kez gerçekleşecek ve bitecek bir hâdiseden söz edilmektedir (biterlik). Bu cümleyi “Ayşe yarın saat beşte gelecek” biçiminde de kurmak mümkündür. Bu iki yapı arasında gene de bir fark vardır. “Ayşe yarın beşte gelmiş olacak” cümlesinde kesinlik ve biterlik daha çok vurgulanmaktadır.

Kısaca görünüş işlevi, hâdiseleri belli bir zaman noktasına yerleştirmez, hâdiseleri süredeki yayılım boyutları açısından değerlendirir. Hâdiseler, belli bir zaman noktasına göre yerleştirmek ise zaman işlevinin görevidir. Bu durumu Erkman-Akerson/Ozil aşağıdaki çizelgede net bir biçimde ayırmışlardır:

	<i>Geçmiş</i>	<i>Şimdi</i>	<i>Gelecek</i>
<i>Bitmezlik</i>	-rdI; -yordI	-r; -yor	-AcAk
<i>Biterlik</i>	-MIŞ; -DI; - MIŞTI; -dIydI	-yor	-mIş olacak; -AcAk

KAYNAK: Erkman-Akerson/Ozil, s. 300.

²⁹ Doğan Aksan, v.d, *a.g.e.*, s. 209-210.

³⁰ Fatma Erkman-Akerson, Şeyda Ozil, *a.g.e.*, İstanbul 1998.

Çizime bakıldığında {-yor} ve {-AcAk} eklerinin çok işlevli olduğu görülür. Bir metinde (yazılı ya da sözlü) bu eklerin tam olarak hangi işlevleri gösterdiklerini dışa vurmak için zarf kullanılır (“sık sık”, “her zaman”, “aniden”, “şimdi”... gibi). Bazen de, fiilin sözlük yapısı görünüş türünü ortaya koyar. Söz gelişi “uyumak” süre içinde yayılan bir eylemdir, fiilin anlamı açısından “bitmezlik” türüne girer, oysa “uykuya dalmak” anlık bir eylemi gösterir, dolayısıyla “biterlik” kapsamındadır.³¹

S o n u ç

Girişte ileri sürülen, *görünüşün* birbirinden farklı çeşitli tanımları olduğu ve değişik görüş açılarından değerlendirildiği örneklerle görülmüş oldu. Söylenildiği gibi, *kipin* görünüş olduğunu söyleyenlerin yanı sıra (Bartsch), bunun görünüş olmadığını söyleyenler vardır (Haarmann). Yine dolaylı yaşantı biçimi ve dolaylı aktarım arasında başka dillerde, sözün gelişi Almancada fark olduğu ve değişik biçimlerde dile getirildiği hâlde, Türkçede her ikisi için de {-mİş} eki kullanılmakta ve aralarında bir ayırım gözetilmemektedir.

Gelgelelim, *görünüşün* bir eylem sınıfı olduğu ve bunun kimi dillerde, özellikle İslâv dillerinde belirgin olduğu ve kimi dillerde ise pek belirgin olmadığı, ancak her dilde var olduğu sonucu, bütün görüşlerin birleştiği ortak nokta olmaktadır.

İnsan dili düşünceleri aktaran bir araçtır. Ama insanlar dil aracılığı ile kelimelerle konuşurken vurgu, tonlama ile verdikleri çeşitli anlamları, kullandıkları çeşitli fiil kelimeleri ile verirler. Bu bir sepet topu terimi olan sağ gösterip sol vurmak ile tam karşılanıyor. Örnek olarak “*Otobüse binmişim; yanımda bir yabancı varmış; ona para veriyormuşum*” ya da “*Bir yolda yürüyorum; ayağım ağrıyor; tutup kaldırıma oturuyorum*” gibi. Burada da çekimli eylemler, yansıttıkları zamanın dışında, öznel bir değerlendirmeyi ortaya koyar.³² Bu noktada gerçek zaman ile dil bilgisi zamanının farklı boyutları gösterdiğini hatırlamak gerekir. Mutlak zamanın ilkin insanca algılanışı, öbürü dilce algılanışıdır. Ayrıca “görünüş işleviyle zaman işlevi aynı eklerle gösterilir”³³ olması, kavramın tanınmasında güçlük çıkarır. Bu

³¹ Fatma Erkman-Akerson, *a.g.e.*, İstanbul, 2000, s. 147-148.

³² Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 2. Baskı TDK yayınları, Ankara 1998, II/102.

³³ Fatma Erkman-Akerson, *a.g.e.*, İstanbul, 2000, s. 147.

yalnızca Türkçeye özgü bir hâdise de değildir. Zaman, kip ve görünüş, İngilizce yanında birçok dilde de birbiri ile “iç içe girer”.

Görünüş, aslında zaman kavramıyla yakından ilgili olmakla birlikte gene de biraz farklı bir işlevdir. Yukarıda da belirtildiği gibi, görünüş, bir hâdisenin süreye nasıl yayıldığını gösteriyor, ancak bunu yaparken konuşma ya da anlatı zamanı denilen bir noktayı esas almıyor, genel olarak bir hâdisenin süre boyutuyla olan ilişkisini gösteriyor. Bir hâdisenin süreye yayılması başlıca iki yolda gerçekleşebiliyor. Özetle, görünüş işlevi, hâdiseleri belli bir zaman noktasına yerleştirmez, hâdiseleri yalnızca süredeki yayılım boyutları açısından değerlendirir. Hâdiseleri belli bir zaman noktasına göre yerleştirme ise zaman işlevinin görevidir.

Bilim dünyasının yabancı olmadığı, kitaplarda bahislerin ayrıldığı, hakkında makalelerin yazıldığı, hatta müstakil kitapların bile kaleme alındığı bir konunun ders kitaplarında yerini almasıyla, ana dili eğitiminde konuyla tanışan bir kimsenin metni anlama ve çeviride kullanma aşamasında önemli ölçüde faydası olacağı kanısındayız.

K a y n a k l a r

- AKSAN, Doğan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 2. Baskı, TDK yayınları, Ankara 1998.
- AKSAN, Doğan; ATABAY, Neşe; KUTLUK, İbrahim; ÖZEL, Sevgi, *Sözcük Türleri*, İstanbul Üniversitesi yayınları, Ankara 1983.
- ÁRPÁD, Berta, “Aspekt”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, Budapest 1994, 45/ 451.
- BARTSCH, Werner, *Tempus, Modus, Aspekt* [=Zaman, Kip, Görünüş], a. M. Diesterweg yayınevi, Frankfurt 1980.
- BUSSMANN, Hadumad, *Lexikon der Sprachwissenschaft* [=Dil bilimi Sözlüğü], Kröner yay. Stuttgart 1983.
- DİLÂÇAR, A., “Gramer: tanımı, adı, kapsamı, türleri, yöntemi, eğitimdeki yeri ve tarihçesi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1971*, TDK yayınları, Ankara 1971.
- ERGİN, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul Üniversitesi yayınları, İstanbul 1972.
- ERKMAN-AKERSON, Fatma-OZİL, Şeyda, *Türkçede Niteleme*, Simurg yayınevi, İstanbul 1998.
- ERKMAN-AKERSON, Fatma, *Dile Genel Bir Bakış*, Multilingual yayınevi, İstanbul 2000.
- GENCAN, Tahir Nejat, *Dilbilgisi*: 4. Baskı, TDK yayınları, Ankara 1979.
- HAARMANN, Harald, *Die indirekte Erlebnisform als grammatische Kategorie* [=Dil bilgisi Sınıflandırması Olarak Dolaylı Anlatım Biçimi], Wiesbaden 1970, Sozias Uralo-Altaiica 2.
- JOHANSON, Lars, *Aspekt im Türkischen* [=Türkçede Görünüş], Uppsala 1971.
- KORKMAZ, Zeynep, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK yayınları, Ankara 1992.
- LEWANDOWSKI, Theodor, *Linguistisches Wörterbuch* [=Dil bilimi Sözlüğü], c. 1, Quelle und Meyer yayınevi, Heidelberg 1984.
- Linguistische Grundbegriffe*, 3. yeni bs., Hirt yayınevi, Kiel 1981.

- TÜRKYILMAZ, Fatma, *Tasarlama Kiplerinin İşlevleri*, TDK yayınları, Ankara 1999.
- UZUN, Engin, *Dilbilgisinin Temel Kavramları Türkçe Üzerine Tartışmalar*, Ankara 1998.
- VARDAR, Berke, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ABC yayınevi, İstanbul 1988.
- VARDAR, Berke, *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, TDK yayınları, Ankara 1980.
- YAMAN, Ertuğrul, *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları*, TDK yayınları, Ankara 1999.

“WHY IS *ASPECT* NOT INCLUDED IN TURKISH TEXTBOOKS?”

Abstract

Tense, aspect, and modality are expressed as functions in the suffixes added to the verbs in Turkish. These suffixes which exist in quite a large number have also various expressions. A few research has been done in this field. This article deals with “aspect” indicating the relationship of an event with its temporal axis. The reason why this topic should be included in textbooks is discussed with reference to a number of aspects.

Keywords

Aspect, tense, modality.